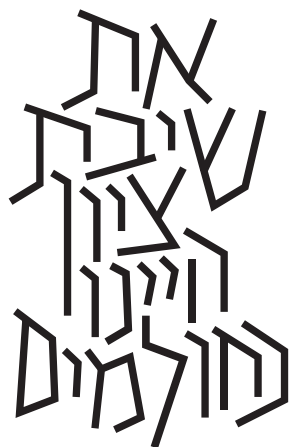

מתזור קורן
ליום העצמאות וליום ירושלים

עורכים
הרב בנימין לאו והד"ר יואל רפל

•

הוצאת קורן ירושלים

המחזור מוקדש לזכרו המבורך של מורה, חכם, חלוץ

הרב פרופ' דב רפל

יוזם ועורך המחזור הראשון לתפילות יום העצמאות

מחזור קורן ליום העצמאות וליום ירושלים

מהדורה ראשונה © 2013

הוצאת קורן ירושלים

ת"ד 4044 ירושלים 91040

www.korenpub.com

© כל הזכויות שמורות על גופן תנ"ך קורן, 1962. הוצאת קורן ירושלים בע"מ, 2013

© כל הזכויות שמורות על גופן סידור קורן, 1981. הוצאת קורן ירושלים בע"מ, 2013

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחיל.

אשכנז, מהדורה אישית, כריכה קשה, מסת"ב: 9-247-301-965-978

מיעאז

זהותו של מחבר התפילה לשלום המדינה ד"ר יואל רפל

במוצאי שבת, כ"ט בנובמבר 1947, אישרה עצרת האו"ם את הצעותיה של ועדת אונסקו"פ לגבי עתידה המדיני של ארץ ישראל. עצרת האו"ם הצביעה בעד הקמת שתי מדינות בארץ ישראל, יהודית וערבית, וקבעה את גבולותיהן. היהודים הסכימו להצעה וקיבלו אותה בריקודי שמחה עד השעות הקטנות של אותו לילה. הערבים דחו את ההצעה, וכבר למחרת נפתחה סדרת התקפות ערביות על התחבורה העברית ועל יישובים יהודיים, ובכך החלה מלחמת העצמאות.

בעת שהמוני יהודים בכל רחבי הארץ יצאו לחגוג את ההכרה הבין-לאומית ברעיון הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, ישב בפתח תקווה רב העיר, הרב ראובן כץ, וניסח את התפילה הראשונה שנועדה לתת ביטוי ליטורגי לעצמאות היהודית בארץ ישראל. את נוסח התפילה מיהר לשלוח בבוקר שלמחרת אל הרב הראשי הרב הרצוג. כך, ביוזמה אישית, במושבת העלייה הראשונה, החלה הדרך הארוכה של כתיבת תפילה למדינה היהודית.

בשלב זה לא היה מדובר ביצירה מקורית באופן מוחלט, כי אם בעיבוד ושכתוב תפילה קיימת — תפילת "הנותן תשועה למלכים", שבה התפללו יהודים לשלום השלטון המקומי, המלך או הקיסר, במאות בתי כנסת בגלות. תפילה זו חוברת בספרד בשלהי המאה החמש-עשרה, שנים ספורות לפני גירוש היהודים (א' ארנד, פרקי מחקר ליום העצמאות, רמת גן תשנ"ח, עמ' 182, הע' 15).

בנוסח התפילה החדשה נאמר:

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים, מלכותו מלכות כל העולמים, הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה, הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את מלכות ישראל המכוננת בארץ ישראל, ואת כל עם ישראל הנושא בעול הקמתה ובטחונה. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחינו וישמרנו, ומכל צרה ונוק יצילנו, וידבר עמים תחת רגלינו ויפיל שונאינו לפנינו, ובכל אשר נפנה נצליח.

מלך מלכי המלכים ברחמיו ייתן בלב כל הממלכות, יועציהם ושריהם, חסד

והכרה בצדקת מפעלנו, לעשות טובה עמנו ועם מלכות ישראל בארץ ישראל, ולגמול רחמים על כל פזורי ונידחי ישראל בכל ארצות מושבותיהם. ובימינו תיוושע יהודה וישראל תשועת עולמים, עם ישראל ישכון לבטח בארצנו הקדושה, ונזכה במהרה לקיבוץ גלויות ישראל לירושלים ולציון בית חיינו ברינת עולם, ועינינו תחזינה בביאת משיח צדקו ובבניין בית מקדשנו, וכן יהי רצון ונאמר אמן.

בעוד התפילה המקורית מבקשת לנשא ולרומם את אישיותו של הוד מלכותו, עקר הרב כץ מהנוסח שלו כל סממן אישי, ובמקומו העמיד סממנים לאומיים מובהקים. במכתב שצירף הרב כץ לתפילה הוא מציע, "שהרבנות הראשית תורה לומר תפילה זו בכל העולם היהודי, בכל שבת ושבת. דבר זה יעשה רושם גדול בכל העולם, מה שאין כן באמירת הלל, בו אין כל חידוש" (הרב שמואל כץ, 'הרבנות הראשית ויום העצמאות', הרבנות הראשית – שבעים שנה לייסודה, ירושלים תשס"ב, עמ' 804-959). למרות רצונו של הרב כץ גורלה של התפילה לא שפר. היא נגנזה, ונאמרת עד היום בשינויים רק בבית כנסת אחד בפתח תקווה.

מה שהתרחש בלילה שבו קיבלה עצרת האו"ם את ההחלטה על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, חזר והתרחש פעם נוספת. בעת שדוד בן גוריון עמד במוזיאון תל אביב וקרא את מגילת העצמאות של מדינת ישראל, ביום שישי ה' באייר תש"ח בשעה 16.00, ישב בביתו בתל אביב הרב הראשי של העיר, הרב איסר יהודה אונטרמן, לימים הרב הראשי לישראל, וכתב תפילת 'מי שברך' למדינת ישראל שזו עתה נולדה.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את חברי ההנהלה והמועצה של מדינת ישראל, בעבור שכל הקהל הקדוש הזה מתפלל לשלום. הקדוש ברוך הוא ישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה ויתן בלבם חכמה ובינה לנהל את ענייני האומה בצדק ובמישרים, להשכין שלום במדינה ולהגן עליה מכל צר ואויב. בימיהם ובימינו יקבץ אבינו שבשמים את כל נדחי ישראל בארצנו וימלוך עלינו בציון ובירושלים ונאמר אמן ('הצופה' ג' באייר תשנ"ב).

הרב אונטרמן דאג שכבר ביום שלמחרת, בשבת, היא תיאמר על ידי החזן יהושע דלן בבית הכנסת הגדול בתל אביב. אלא שתפילה זו נאמרה פעם אחת ולא יותר. תפילה נוספת למדינת ישראל שזו עתה קמה, כתב יום לאחר מכן, במוצאי שבת ו' באייר תש"ח, החוקר והסופר פרופ' דב סדן. את התפילה, שלא נאמרה מעולם בבית כנסת כלשהו, הכתיר סדן בכותרת 'תפילה לשלום ישראל'. תפילה זו נגנזה על ידו, והוא נתן לה פרסום רק כעבור עשרים שנה, לקראת יום העצמאות העשרים למדינת ישראל ('מעריב' ב' באייר תשכ"ח).

תפילה רביעית לכבוד מדינת ישראל נכתבה בדיוק חודש לאחר הקמת המדינה. לקראת חג השבועות של שנת תש"ח נכתבה-שוכתבה תפילת "הנותן תשועה"

הגלותית, ובנוסף החדש מתברכים נשיא ישראל, שריו וצבאותיו. זהותו של מחבר התפילה ונסיבות חיבורה אינן ידועות כלל. תפילה זו זכתה להיאמר פעם אחת בחג השבועות תש"ח בבית הכנסת 'שורון' בירושלים. לאחר מכן אף היא נגזזה ולא נאמרה ולו פעם אחת נוספת.

אלא שבחתית הפרסום של תפילה זו ('ההד' אייר תש"ח, ב) נמסר מידע חשוב ביותר, "עדיין אין זה הנוסח הסופי, שעוד דנים עליו". כלומר, כבר בראשית חודש סיוון תש"ח עסקו – ואין ידוע מי – בחיבור תפילה לשלום מדינת ישראל. מכאן שבחודש הראשון לעצמאות ישראל נוסחו לפחות ארבע תפילות שונות שנועדו לתת ביטוי אמוני להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. ייתכן שחוברו תפילות נוספות שנעלמו לחלוטין וזכרן אבד.

מתוכן התפילות המוכרות לנו עולה בבירור הרצון להעניק משמעות דתית למאורע הגדול, המעבר משואה לתקומה, מעבר שפתח פרק חדש בהיסטוריה היהודית, בעצם הגשמת החזון של דורות רבים – הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

"העתיקה ותיקנה בכתב ידו"

בעיתון 'הצופה' מט"ז באלול תש"ח (20 בספטמבר 1948) ובעיתון 'הארץ' מ"ז באלול תש"ח (21 בספטמבר 1948) פורסמה לראשונה התפילה לשלום המדינה בנוסח המוכר לנו היום. שתי הערות, מקדימה וסוגרת, נלוו לפרסום הראשון בעיתונות היומית, הערות שהיו במרוצת השנים לאבני יסוד בוויכוח ער וסוער בשאלה מיהו מחבר התפילה. התפילה החדשה פורסמה בצנעה בעיתונים היומיים שהיקפם לא עלה על ארבעה עמודים, אך פורסמה גם בפרסומים נוספים, ובהם 'ההד' (שנה כה, ג-ד, טבת תש"ט) ו'קול תורה' (אדר ב' - אלול תש"ח), ושם הכיתוב שקדם לתפילה היה שונה.

ב'הצופה' וב'הארץ' נכתב: "הרבנים הראשיים לארץ ישראל א"י הרצוג ורב"צ עוזיאל יסדו ותקנו, בהסכמת חברי המועצה וראשי הרבנים של ת"א, חיפה ופתח תקווה, את התפילה הזאת להיאמר בכל בתי הכנסת, בארץ ובתפוצות, על-ידי הרב או הש"ץ, בשבתות ובמועדים אחרי קריאת התורה". פרטי המידע המובאים בהקדמה זו הם רבים ומשמעותיים, והם מקבלים יתר משמעות אם משווים אותם להקדמה שנכתבה לפני התפילה במקורות אחרים. בירחון 'ההד' נכתב: "תפילה לשלום מדינת ישראל לשבתות וחגים נתחברה על-ידי הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל שליט"א". משמע, "יסדו ותקנו" בהקדמה של העיתונות היומית זהה ל"נתחברה" ב'ההד'. העולה מכך הוא שהרבנים הראשיים הם מחברי התפילה. ולא נחה דעתנו אלא למקרא הכתוב ב'קול תורה', ירחון תורני שערך הרב שזורי מזכיר הרבנות הראשית, אשר כתב כך: "תפילה לשלום מדינת ישראל, יסודה ותיקנה רבותינו שבארץ ישראל הגרי"א הלוי הרצוג והרב"צ עוזיאל שליט"א".

מהיכן, אפוא, עלה הרעיון בדבר חיבור התפילה על-ידי הסופר הדגול ש"י עגנון? המקור לדעה זו, שהעלה החוקר הירושלמי ד"ר דוד תמר ז"ל בשנת תשמ"ד (מ'ערב' 4 במאי 1984), מצוי בהערה הסוגרת שנלוותה לפרסום התפילה בעיתונות היומית. בעיתון 'הארץ' נכתב: "מוסרים לנו, שעל פי הרב הראשי ר' א"י הרצוג, השתתף גם הסופר ש"י עגנון בניסוח התפילה". ההערה ב'הצופה' דומה אך אינה זהה. עדותו של הרב הרצוג היא עדות בעל דבר ועל כן ראוי לברר מה היה חלקו של ש"י עגנון כמשתתף בכתיבה. כאשר פרסם ד"ר תמר את מאמרו, לקראת יום העצמאות ה"ו של מדינת ישראל, הוא צירף תצלום קטע מכתב ידו של ש"י עגנון לתפילה לשלום המדינה. בין נימוקיו לדעתו כי עגנון הוא המחבר, כתב תמר, כי "הסופר לא היה מעתיק, בעצם כתב ידו, תפילה שנתחברה לא על ידו. לא הייתה זו דרכו של עגנון להעתיק בכתב ידו יצירות של אחרים". משמע, צילום כתב היד היה ההוכחה הבלעדית והמכרעת לשאלת זהות מחבר התפילה. לא נתקררה דעתו של המלומד הירושלמי, עד שגייס לעזרתו כתנא דמסייע את בתו של עגנון, אמונה ירון. "דברי נראים לה ומתקבלים על דעתה", כתב, "והיא אישרה את הנחתי".

אלא שההנחה והסיוע היו מבוססים על נתונים שהתבררו כשגויים לחלוטין. חמש-עשרה שנה לאחר פרסום מאמרו הראשון של תמר, בעת שעסקתי באיסוף חומר למחקר מקיף על התפילה, קיבלתי הזמנה מידידי הטוב הרב שמואל אבידור הכהן ז"ל לביקור ערב בביתו בקבוצת שילר. לקראת חצות נשלפה משולחן הכתיבה ההפתעה שלמענה הזמנתי. מעטפה מיוחדת ממשרד הרב הראשי לישראל ועליה כתוב בכתב ידו של הרב הרצוג: "תפילת המדינה, כפי שהעתיקה ותיקנה מר עגנון בכתב ידו". בתוך המעטפה היה מונח כתב ידו של עגנון, שאת תצלומו הביא תמר במאמרו בשנת תשמ"ד. עתה היה ברור שבארכיון עגנון מצוי צילום בלבד, ואילו המקור נשמר שנים רבות בידי הרב אבידור הכהן. משנמצא כתב היד של עגנון, שעל פי עדות הרב הרצוג רק העתיק את התפילה, עמדו בפניי שתי שאלות: הראשונה, היכן התפילה המקורית? השנייה, מדוע העתיק עגנון את התפילה?

התשובה לשאלה הראשונה נמצאה מהר באופן יחסי. בשונה מגורל כתב היד של עגנון, שנתגלגל והגיע לרב אבידור הכהן בעת שכתב את הביוגרפיה של הרב הרצוג, הרי כתב ידו של הרב הרצוג נשמר כל השנים בחדר עבודתו של מי שהיה הרב הראשי, חדר מיוחד ב'היכל שלמה', הבניין ששימש משכנה של הרבנות הראשית עשרות שנים. כתב היד המקורי שמור היום במוזיאון 'היכל שלמה'.

השוואת כתבי היד אימתה באופן מוחלט את עדותו של הרב יעקב גולדמן, שהיה מזכירו של הרב הרצוג שנים רבות, והוא אשר בתשל"ד השיב לפניית הגב' אמונה ירון, בתו של עגנון, וכתב לה כיצד היה סדר הדברים.

אני מעביר לך צלום של תפילת המדינה בכ"י (=כתב יד) של אביך ז"ל. ומעשה שהיה כך היה, עליתי יום אחד להרב הרצוג זצ"ל ומצאתיו נרגז. הוא סיפר לי כי מבקשים ממנו לחבר תפילה למדינה במשך ימים אחדים, שכן בעוד ימים ספורים יתקיים טכס לאומי חשוב ורוצים להתפלל תפילת המדינה. אמר לי הרב, איני רגיל בכאלה, לחבר תפילות ומה עוד בזמן קצר.

רציתי להרגיע את הרב ועל כן אמרתי לו, אין הדבר נורא. תחבר תפילה במיטב יכולתך ואני אביא את הנוסח לפני מר עגנון שישים עיניו עליו ויעיר את הערותיו, כלומר יתקן מה שדרוש תיקון.

הרב הסכים להצעתי בשמחה, ומיד ישב וכתב תפילה. אני הבאתי אותה לאבא ז"ל (עגנון, י"ד) והוא ביקשני לחזור למחרת היום וימציא לי את הערותיו. למיטב זכרוני, אבא לא שינה הרבה, רק קיצר ושיפר פה ושם.

בעקבות מכתבו של הרב גולדמן ועובדת הימצאותם של שני כתבי היד, הן של הרב הרצוג הן של ש"י עגנון, ניתן לערוך השוואת נוסחים. ההשוואה חשפה, כי אין כמעט שינויים ותיקוני-שיפוריו של עגנון הם קלים וחסרי משמעות. יתר על כן, שגיאה בציטוט מחומש דברים ששילב הרב הרצוג בטקסט התפילה — חזר עליה עגנון, מבלי שבדק את המקור. שגיאה זו נשארה בטקסט התפילה תקופה לא קצרה.

מדוע העתיק הסופר ש"י עגנון את התפילה שכתב הרב הרצוג?

התשובה לכך מצויה בתחומי ההלכה ובצורה הקליגרפית של כתב היד. לעניין ההלכה, נראה שסיבת ההעתקה נובעת מ'איסור מחיקה' שחל על כל תפילה, במקרה זה תפילה שנכתבה על ידי הרב הרצוג. שלא למחוק ספרי הקודש והשמות של הקב"ה הכתובים שם, וכן בתי עבודת הקודש; שלא נאבד ונמחה הדברים, אשר הקב"ה נקרא עליהם, כגון: בית המקדש וספרי קודש (על איסור מחיקה ראו: תוספתא, מכות ה, ט; תלמוד בבלי, יומא פח ע"א; ספר החינוך, מצווה תלו; שו"ע, יו"ד רע, ביאור הגר"א שם, טז; לדין נרחב ראו: ב' המבורגר, שורשי מנהג אשכנז, ב, בני ברק תשס"ד, עמ' 228-250).

סיבה נוספת, פרוזאית ומשנית, היא צורת כתבי היד של שני האנשים הדגולים. תצלומי כתבי היד מגלים כתבי יד קשים מאוד לקריאה. כתב ידו של הרב הרצוג בלתי ניתן לתיקון — האותיות מחוברות, השורות אינן ישרות והרווח ביניהן קטן מכדי להכניס בו תיקונים.

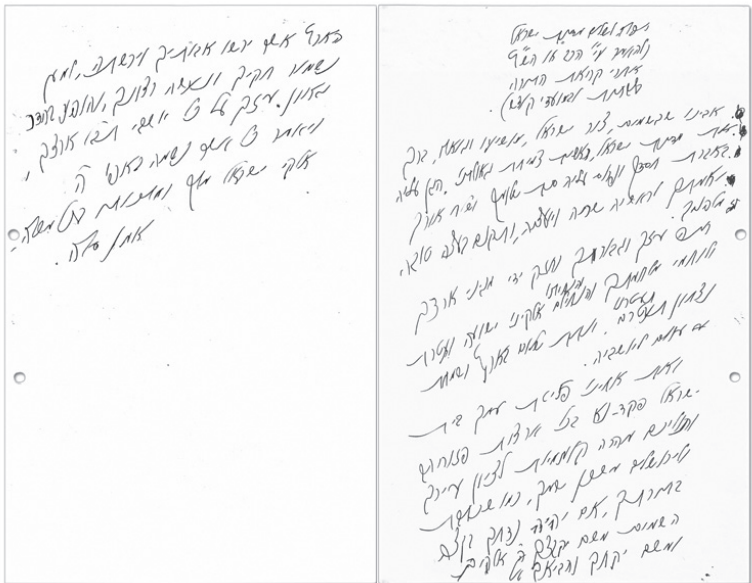
תצלום — ולא מקור — כתב היד של עגנון, שהיה העתק כתב היד של הרב הרצוג — הוא שהגיע לד"ר תמר. כאשר פרסם המלומד הירושלמי את דעתו שעגנון הוא מחבר התפילה, הוא לא היה מודע כלל לעובדת קיומו של כתב היד המקורי של התפילה שנכתב על ידי הרב הראשי לישראל הראי"ה הרצוג.

ראשית צמיחת הביטוי

הדעה כי עגנון הוא מחבר התפילה, נתקלה במתנגדים חריפים ובראשם ידידו של עגנון, החכם הירושלמי מאיר חובב, וההיסטוריון ד"ר מ' נכון (חן מרחביה). חרף זאת, קטע אחד במכתבו של הרב גולדמן עדיין השאיר זיק תקווה בידי תומכי הדעה כי עגנון הוא המחבר. במכתבו לאמונה ירון כותב הרב גולדמן, כי "למיטב זכרוני הכניס אבא את הביטוי 'ראשית צמיחת גאולתנו'". בעטיו של ביטוי זה הפכה אמירת התפילה לנייר הלקמוס לבחינת יחס המתפלל למדינה, ומשמעותו של הביטוי היא מאבני היסוד של התפילה.

אלא שגם במקרה זה הובהרו העובדות עד תום. רבים חיפשו אחר מקורות הביטוי בכתבי הרב קוק זצ"ל אך הגיעו למבוי סתום. הפתרון לחידת מקורו של הביטוי "ראשית צמיחת גאולתנו" נמצא במאמר שפרסם הרב הרצוג בתי"ז ובו כתב: "ת"ל [תהילה לאל] זכינו לכך שבמדינת ישראל – שהיא כמו שכיניתינו בנוסח התפילה שיסדתי 'ראשית צמיחת גאולתנו' – יש צמיחת קרן למשפט תוה"ק [תורתנו הקדושה]". תשע שנים לאחר שכתב את התפילה, מאשר הרב הרצוג את הטקסט המקורי שנמצא בכתב ידו ואת העובדה שהוא בעל הצירוף "ראשית צמיחת גאולתנו".

בין הכותבים בנושא היו שתבעו את חלקו של הרב הראשי הרב"צ עוזיאל שהיה ידוע ומנוסה מאוד בכתיבת תפילות. אין ספק שלאחר כתיבת הטייטה הראשונה,

"התפילה לשלום המדינה" בכתב ידו של הרב א"ה הרצוג אוסף מוזיאון היכל שלמה לאמנות יהודית על שם וולפסון, ירושלים.

שעברה את עינו של עגנון, התייעץ הרב הרצוג עם עמיתו, כפי שעשה במקרים נוספים. העובדה שבכתבי הרב עוזיאל, שנודע בהשקפותיו הציוניות, מצויות ארבע תפילות שונות לשלום המדינה ואף לא אחת מהן זהה לתפילה שאנו מתפללים, היא רק אחת העדויות, ויש רבות נוספות, כי היה שני בתרומתו ולא הראשון. ולבסוף אנקדוטה קטנה. כאשר סיימתי את אחת מהרצאותיי על התפילה לשלום המדינה, פנה אליי אחד המשתתפים ואמר בנוכחות עשרות מאזינים, "אני בנו של ש"י עגנון. סופסוף מישהו אומר את האמת ומפריך את השמועה שאבי כתב את התפילה", אמר ולא יסף.

אני מודה לך על כל המאמצים והעזרה
העולה לך בלתי נמנית. אני מקווה
לראותך בקרוב. אהבה רבה
לילך
אבא

אני מודה לך על כל המאמצים והעזרה
העולה לך בלתי נמנית. אני מקווה
לראותך בקרוב. אהבה רבה
לילך
אבא

קטע מתוך "התפילה לשלום המדינה" בכתב ידו של ש"י עגנון